

במלאת עשרים וחמש שנים לפקולטה למשפטים

הפקולטה למשפטים בת עשרים וחמש

מאת

פרופ' נתן פיינברג

בעונג רב נענה אני להזמנת מערכת "משפטים" לכתוב מלים-מספר לכבוד יום חגה של הפקולטה למשפטים באוניברסיטה שלנו.

נתגלגלה לידי הזכות להימנות עם מייסדי הפקולטה. במשך שנתיים ריכזתי את עבודות-ההכנה לכינונה וכיהנתי כדיקן הראשון שלה. לא מעטים היו הקשיים שנערמו על דרך הקמתה ונדרשו מאמצים לא מבוטלים לשם סילוקם.

לפני כמה שנים פרסמתי מאמר על תולדות הפקולטה, שבו ניסיתי לתאר את הרקע הכללי לייסודה; לסכם את הדיונים העקרוניים והמעשיים לכינונה; ולהבהיר את השיקולים, שהנחו את מקימיה בגיבוש תוכנית-הלימודים בה ובהתוויית דרכה. שמח אני, שמערכת "משפטים" החליטה לתת מאמר זה בחוברת שלפנינו המוקדשת לחצי יובלה של הפקולטה.

התאריך התגיגי הוא שעת-כושר לראשי הפקולטה לבדיקת דרכה עד כה, תוך ציון הישגיה, אך בלא להתעלם ממשגיה. דומני, שהפקולטה רשאית לסקור את פעלה מתוך רגש של סיפוק. לתרומה שהרימה הפקולטה — יחד עם המכונים שהוקמו במסגרתה — גודעת חשיבות ראשונה במעלה לחינוכו של דור אנשי משפט בישראל, לקידומו של מדע המשפטים על כל ענפיו ולהעמקת המחקר בו בתחומיו השונים. הפקולטה העמידה בפרק-הזמן הנידון תלמידים הרבה, הממלאים תפקידים נכבדים במדינת-ישראל כשופטים, עורכי-דין, עובדי מדינה וכו', כן השכילה להכשיר מספר ניכר של מורים, שאחדים מהם הגיעו לדרגות ההוראה הרמות ביותר ושימשו ומשמשים דיקנים בפקולטה שלנו ובפקולטאות למשפטים של אוניברסיטאות אחרות.

יהיה זה אך טבעי, שמורי המשמרת הצעירה ירצו להסתייג היום מהגישות והשיטות, שעליהן נתחנכו על ספסל הלימודים, או אף יעלו השגות על תפיסה זו או אחרת, ששמעו מפיו מוריהם. ואם כי נאמר ש"החולק על רבו כחולק על השכינה", מובטחני, שלא רק שאין כל רע בנקיטת עמדה עצמאית על-ידי אותם מורים צעירים, אלא נהפוך הוא: ברכה רבה בה. והרי צדק ניטצה באמרו: "משיבים גמול רע למורה, אם נשארים תמיד תלמידו בלבד".

בזמן האחרון נשמעים מפקידה לפקידה קולות מצד גורמים שונים — בכללם גם כבדי-משקל ורבי-השפעה — הרואים את עיקר תפקידה של הפקולטה בהכשרה מקצועית ומעשית של עורכי-דין והתובעים לסגל את תוכנית-הלימודים בה לתכלית זו. דאי, שחייבת הפקולטה, בשעת קביעת מגמותיה, לתת את מלוא דעתה לעובדה, שחלק ניכר

של תלמידיה עתיד לעסוק בעריכת-דין; אולם תהא זו טעות חמורה מצד מתווי דרכה של הפקולטה, אם יאמצו להם את הגישה הנוכרת ויתאימו את תוכנית-הלימודים למסגרת של מקצוענות צרה. הפקולטה מצווה להוסיף ולשמור אמונים לייעודה המקורי, כמוסד אוניברסיטאי הבא להקנות לתלמידיו השכלה משפטית יסודית ומקיפה ככל האפשר; לחנך דור של משפטנים בעלי סמכות, שיוכלו למלא תפקידים נכבדים בשירותים השונים של המדינה, לרבות של עריכת-דין; ולשמש אכסניה ראויה לעיון ולמחקר.

סבורני, שלא למותר להביא כאן, ביום הולדתה של הפקולטה, מקצת הדברים שהושמעו בשאלה הנידונה בטכס פתיחת הפקולטה, ביום ה-28 בנובמבר 1948. הד"ר א' הופמן ז"ל, גשיאה באותה שעה של הסתדרות עורכי-הדין בישראל, הכריז, כי "חינוך אקדמאי איננו הקניית ידיעות מקצועיות בלבד, אלא מתפקידו להרחיב את אופק התלמיד ולעצב את אופיו. לפיכך רואים אנו בפקולטה למשפטים גורם חינוכי חשוב להכשרתם המקצועית והתרבותית של העומדים להמנות בעתיד על שורת עורכי-הדין ואנשי המשפט בארץ". והד"ר מ' זמורה ז"ל, גשיאו הראשון של בית-המשפט העליון, ציטט באותו מעמד, בין השאר, את הפסיקה הבאה מתוך נאומו בשנת 1923 בפתיחת הרצאותיו בבית-הספר למשפטים של ממשלת המנדאט: "עלינו לעמוד על המשמר ולהבין היטב את ההבדל בין בית-ספר המחנך רק טכנאים של המשא-ומתן המשפטי ובין פקולטה משפטית המחנכת חכמי תורת המשפט. בפקולטה למשפטים אין מקום לשאלה הספקנית והתועלתית, 'מה יתן לי ומה יוסיף לי לימוד בלתי מעשי, לימוד אך ורק מדעי'; סיסמתה צריכה להיות 'נפשי חשקה בתורה'". והוא סיים את נאומו במלים: "יהי רצון שרוח זו תרחף על הפקולטה למשפטים באוניברסיטה העברית".

נאחל לה לפקולטה שלנו — ביום חג-הגנו — שתמשיך לבצע בתושיה את המשימה המוטלת עליה בשדה החינוך המשפטי; שתשכיל להחדיר לתודעת תלמידיה את הערכים הנצחיים של אמת, צדק ומשפט; שתוסיף לשקוד על הרמת קרנו של המשפט בישראל ותשמש מרכז מדעי להעמקת המחשבה המשפטית והפרייתה. תקוותי היא, שתצליח במילוי שליחותה ובדרך זו תסייע במידה מרובה בעיצוב דמותה של מדינת-ישראל כמדינה נאורה ומתקדמת, המכירה בשלטון החוק והשומרת על כבוד האדם וחזיונותיו.

לתולדות הפקולטה למשפטים *

מאת

פרופ' נתן פיינברג

מן הראוי לפתוח את הסקירה על תולדותיה של הפקולטה למשפטים, שהוקמה לפני שש-עשרה שנה, במסירת אי-אלה פרטים על לימודי המשפט באוניברסיטה העברית בתקופה שקדמה לכינונה של הפקולטה. משנת 1926 ועד לפטירתו בשנת 1940, הורה פרופ' א' גולאק ז"ל את המשפט העברי במסגרת החוג לתלמוד שבמכון למדעי היהדות. תחילה הוקדשו שיעוריו בעיקר למשפט העברי מבחינת התפתחותו ההיסטורית, ואילו בתקופת-חייו האחרונה ייחד תשומת-לב, במידה גוברת והולכת, גם לבחינתו הדוגמא-טית, ועם נושאי הרצאותיו נמנו תורת הקניין והירושה, תורת המשפחה וכיו"ב. ב-1942 נתמנה ד"ר א"ח פריימן ז"ל כמורה למשפט עברי באוניברסיטה העברית, אך למרבית הצער לא שימש בכהונה זו אלא שש שנים בלבד, עד אותו יום מר וגמחר, שבו נספה באסון השיירה להר הצופים, ובמותו שיכלה האוניברסיטה איש-מדע מחונן, שנועד לו תפקיד מרכזי בפקולטה למשפטים, ואף היתה לו הזכות ליטול חלק פעיל בעבודות-ההכנה להקמתה. כמו-כן ניתנה הוראה בתחום המשפט הבינלאומי הפומבי במידת-מה על-ידי פרופ' ג' בנטביטש, בעל הקתדרה ליחסים בינלאומיים, ובהיקף נרחב יותר על-ידי ג' פיינברג, שעם צירופו בשנת 1945 לחבר-המורים של האוניברסיטה הועלו הלימודים ביחסים בינלאומיים לדרגת חוג משני, ובתוכנית-הלימודים של אותו חוג נתייחד מקום נכבד למשפט הבינלאומי. בפרק-זמן מאוחר יותר נכלל במסגרתו של החוג ליחסים בינלאומיים גם שיעור במבוא למשפט, שניתן על-ידי פרופ' ג' טדסקי, שמשנת 1941 נמנה עם חברי-המחקר של האוניברסיטה ועסק בעיקר בחקר בעיות המשפט האזרחי הארצישראלי.

בימים ההם לא היו לימודי המשפט הטיבה אורגאנית. אין אפוא פלא בדבר, שמפקדה לפקידה היתה צפה ועולה השאלה, אם אין זו חובתה של האוניברסיטה למלא תפקיד פעיל יותר ומתוכנן יותר בתחום החינוך המשפטי בארץ. המסמך הרשמי, שבו נדון לראשונה עניין זה, הוא הדין-וחשבון, שהוגש בשנת 1934 לחבר-הנאמנים של האוניברסיטה על-ידי ועדת הסקר הידועה בשם "ועדת הארטוג" (על שמו של יושב-ראש הוועדה סר פיליפ הארטוג), ואחד מתפקידיה היה לעבד תוכניות לפיתוחה של האוניברסיטה. בפרק "משפט, מדע המדינה וכלכלה" שבדו"ח זה, דחתה הוועדה את הרעיון בדבר הקמתה של פקולטה למשפטים, שהועלה בעיקר על-ידי נציגי הסתדרות הסטודנטים. הוועדה היתה סבורה, כי בשיעורי המשפט של ממשלת ארץ-ישראל (Government Law Classes), שהיו ידועים גם בשם "בית-הספר הממשלתי למשפטים", ניתנת הכשרה מקצועית מספקת במשפטים, ואין צורך ביצירת מוסד חדש, שיביא לעלייה במספרם

* המערכת רואה לנכון לפרסם בהודמנות זו את מאמרו של פרופ' ג' פיינברג, שראה אור בכתב-העת "האוניברסיטה", יולי 1966.

של בעלי-המקצוע בתחום הגדון. לעומת זה נקטה הוועדה עמדה חיובית כלפי הלימודים במשפט העברי במסגרתו של המכון למדעי היהדות, ובמיוחד בחלקו הדנים בענייני ירושה, גירושים ונישואים, שהם בסמכותם הבלעדית או המקבילה של בתי-הדין הרבניים. לוועדת הארטוג הוגשה הצעה על-ידי ד"ר מ' זמורה ז"ל, יושב-ראש הסתדרות עורכי-הדין, וברל כצנלסון ז"ל, נציגה של הסתדרות העובדים, לפתוח באוניברסיטה מחלקה למינהל ולכלכלה, שתכשיר עובדי מדינה יהודיים, שהיה צורך רב בהם גם בתקופת המאנדאט. הוצע, שבתוכנית-הלימודים של אותה מחלקה ייכללו, בין השאר, מבוא למשפט הקיים בארץ (מתוך תשומת-לב לתולדותיהן של שלוש שיטות המשפט: העברית, האנגלית והמוסלמית); משפט קונסטיטוציוני ומינהלי; עקרונות המאנדאט הארצישראלי; חוקי השלטון המקומי; משפט תעשייתי; וחוק הקואופרטיבים. ואף-על-פי שהוועדה רכשה, בדרך כלל, אהדה להצעה הנ"ל — לא נתנסחה על-ידיה המלצה מפורשת לביצועה. בדיווח-שבון שלה נקבע, שמן הראוי לעבד תוכנית להכשרת פקידים צעירים, ועם זה הוטעם בו, שהדברים אמורים במסגרת צנועה למדי, כדי שלא להכביד על תקציבת של האוניברסיטה, המיועד בראש ובראשונה לביסוסן ולפיתוחן של המח-לקות הקיימות.

בתגובתו של ד"ר י"ל מאגנס ז"ל, נגיד האוניברסיטה, לדיווח-שבון של ועדת הארטוג, שהוגשה על-ידיו לשלטונות האוניברסיטה, הובעה הסכמה עקרונית לעמדתה של הוועדה כלפי ההצעה, אך עם זאת הוטעם בה הקושי לגייס את הכספים הדרושים לכך. תוכנית הרבה יותר מגובשת ומרוכזת ללימודי משפטים באוניברסיטה נתנסחה בעי-צומה של מלחמת העולם השנייה על-ידי ועדה, שחבריה היו הפרופסורים ש' אסף ז"ל, א' גולאק ז"ל, ל"א מאיר ז"ל והשופט גד פרומקין ז"ל, חבר הוועד הפועל וחבר-הנאמנים של האוניברסיטה. ועדה זו, שהיתה ועדה משותפת של הוועדה המתמדת והוועד הפועל, נתמנתה בעקבות ההחלטה, שנתקבלה בחבר הנאמנים שבועיים לפני פרוץ המלחמה ושבה נדרשו שלטונות האוניברסיטה לברר את האפשרות של ארגון לימודי השלמה במשפטים. לא היתה בכך כל כוונה ללימודים מקבילים לשיעורי המשפט הממשלתיים — שכן שררה אחדות-דעים, כי יש להימנע מכפילות — אלא ל"שיעורים למשתלמים" במסגרת הפקולטה למדעי הרוח, שיאפשרו להם "להשלים את ידיעותיהם המדעיות והשימושיות בחלקים של המשפט הגוהג בארץ, כגון המשפט העברי, המשפט האיסלאמי ועוד". הוועדה קבעה את עיקריה של תוכנית-הלימודים והציעה לכלול בה את המשפט העברי, המשפט האיסלאמי, יסודות המשפט האזרחי המודרני, המשפט הביני-לאומי הפרטי, המשפט הרומי, תורת המדינה הכללית ואת המשפט הבינלאומי הפומבי. שיעורי ההשתלמות נועדו לגומרי בית-הספר הממשלתי למשפטים וכן למשפטנים, שבאו מחוץ-לארץ ועמדו בבחינות שנערכו לעורכי-דין זרים. תקופת-הלימודים הועמדה על שנה, ולכל היותר על שנתיים. הוחלט שלא לקבוע לפי שעה את התואר שיינתן למש-תלמים, אלא לחזור ולדון בעניין בשנה הבאה לקיומם של השיעורים. מר ג' פרומקין, אחד מיוזמיה הראשיים של התוכנית, הצהיר בנואמו בישיבת הוועד הפועל, שהוא משקיף על הלימודים שיאורגנו במסגרת זו בעל "גרעין לפקולטה למשפטים, שעדיין לא הגיעה שעתה".

התוכנית הובאה לדיון בסינטי בישיבתו מ-8 במאי 1940 והופיעה בסדר-יומו בשם צנוע פחות מזה שנוקקה לו הוועדה, דהיינו: "התוכנית בדבר הקמתו של מכון להש-

תלמות במדעי המשפטים". לא שיחק לה המול לתוכנית זו, שכן כמה שבועות לפני הישיבה נפטר ללא עת פרופ' גולאק, שהכל ראו בו את האיש המרכזי והמורה הראשי באותו מכון. בישיבה הובעו גם ספקות, אם השעה — ימי המלחמה — כשרה לפתיחת "המכון", וכן בשאלה השאלה, אם אין להקדים לו, בהתאם לסולם העדיפויות, את ארגונה של המחלקה למדעי התברת. בנסיבות אלו הוחלט ברוב של שניים-עשר קולות נגד עזרת לדחות את הדיון על הדו"ח של הוועדה למועד מאוחר יותר, כשיתמנה מורה למשפט העברי. ואופייני הדבר, שבאותה ישיבה הועלתה גם הצעה, שהוועדה העומדת להיבחר תדון בעניין הקמתה של פקולטה למשפטים — הצעה, שלא נמצאו תומכים לה. משנדרש הסיגט, לאחר שנה וחצי, לדון במינויו של ד"ר פריימן, נתחדש הדיון על הדו"ח של הוועדה. הוחלט (פה אחד) לאשרו ולהציע לוועד הפועל למנות נוסף על ד"ר פריימן, כמורה למשפט עברי, את פרופ' טדסקי, כמורה במשפט הכללי, שכן במינוים של שני אלה ראה הסיגט תנאי מוקדם לארגון שיעורי ההשתלמות. באמצע 1942 אושר בוועד הפועל — מחמת תנאי המלחמה — מינויו של ד"ר פריימן בלבד, בעוד שביצועה של התוכנית נדחה שוב. גם בתום מלחמת העולם השנייה היה לבם של שלטונות האוניברסיטה נתון בראש ובראשונה להבטחת תנאים מתאימים לשמירה על הקיים, ואילו התוכנית של שיעורי המשפט לא הועלתה אותה שעה על סדר-יומה.

עם פרום הדיון-והשבון של הוועדה המיוחדת לענייני ארץ-ישראל, (ב-31 באוגוסט 1947), שבה הוצע להקים מדינה יהודית עצמאית בחלק משטחה של ארץ-ישראל, חל מפנה בגישתה של האוניברסיטה לגבי ייעודה בתחום החינוך המשפטי. בימים ההם היו קיימות באוניברסיטה שתי פקולטות בלבד — הפקולטה למדעי הרוח, שכללה מדעי היהדות, מדעי המזרח ומדעי רוח כלליים, והפקולטה למתימטיקה ולמדעי הטבע. היה ברור, כי לשם מילוי תפקידה במדינה (אף אם תמצא מחוץ לתחומיה, היינו, בעיר ירושלים שתועמד במשטר בינלאומי), תהיה האוניברסיטה העברית חייבת להקים ללא דיחוי את הפקולטות החסרות בה. ובדרך הטבע צפה גם השאלה בדבר כינונה של פקולטה למשפטים. בשיחה על נושא זה, שנערכה ימים מספר לאחר 31 באוגוסט בין ג' פיינברג ובין ד"ר פריימן, הוטעם הצורך בפעולה דחופה. עם התומכים הנלהבים בתוכנית הפקולטה נמנו מן הרגע הראשון פרופ' אסף וד"ר זמורה, שטרחו הרבה בקידומה. על חיבתו היתירה של פרופ' אסף לרעיון הפקולטה מעיד הפתק הבא, שכתב לג' פיינברג באחת הישיבות הראשונות של הסיגט לשנת תש"ח, שנתקיימו בירושלים באווירה של דכאון רוח לאחר הגיתוק מהר הצופים: "עבוד במרץ למען פקולטה למשפטים. אני מוכן לעזור בכל כוחי". גם ד"ר פ' רוזן (או רוזנבליט) התייחס באהדה לתוכנית, ובתורת שר המשפטים הראשון של מדינת ישראל הושיט לאוניברסיטה את מלוא תמיכתו בתחום זה. אמנם לא נעדרו אותה שעה גם מהססים וספקנים, שעוררו שאלות: האם בכלל ניתן להקים בזמן קצר פקולטה? האם יעלה בידינו למצוא את כוחות-ההוראה הדרושים? היהיו תלמידים במספר מספיק? האם לא יהיה מוצדק יותר להמשיך לפי שעה בשיעורי המשפט, שהיו קיימים בימי המאנדאט? והיו ששאלו, אם אין מקומה של פקולטה למשפטים בתל-אביב דווקא ולא בירושלים.

לא היו ימים מרובים ועניין כינונה של פקולטה למשפטים פסק מלהיות נושא לשיחות בלתי מחייבות והועלה לדיון רשמי ולהכרעה במוסדות האקדמיים והאדמיניסטרטיביים של האוניברסיטה.

ב־19 ביאנואר 1948 נתקיימה ישיבה משותפת של מורי החוג למדעי החברה (מ') בובר ז"ל, א' בונה ז"ל וא' טרטקובר) עם המשפטיים נ' בנטביטש, מ' זמורה ונ' פיינברג. לאחר דיון ממצה בנושא נתקבלו (בהסתייגותו של בנטביטש) שלוש ההחלטות הבאות: (א) מחובתה של האוניברסיטה העברית לגשת מיד לטיפול בכל השאלות הכרוכות בלימודי המשפט; (ב) אין לפצל את לימודי המשפט בין האוניברסיטה העברית לבין איזה מוסד עצמאי אחר שהוא; (ג) יש לקיים את הלימודים — בכל מסגרת שיוחלט עליה — בירושלים.

באותו יום התקיימה התייעצות שנייה בעניין הנידון, שבה השתתפו הרקטור מ' פקטה ז"ל, מ' בובר, נ' בנטביטש, י' גנוסר (או גינצברג), מ' זמורה, ד"ר סנטור ז"ל ונ' פיינברג. בנטביטש היה סבור, שלשם הכשרתם של עורכי־דין ועובדים בשירותים משפטיים מוטב יהיה לקיים גם להבא בירושלים את בית־הספר למשפטים כמוסד משותף ליהודים ולערבים, הנתון לשלטונו של מושל ירושלים. דעה זו לא נראתה לשאר המש־תתפים בהתייעצות, שהטעמו את חובתה של האוניברסיטה לדאוג לסיפוק צרכיה של המדינה העתידה לקום גם בתחום החינוך וההשכלה המשפטיים והצביעו על פתיחתה של פקולטה למשפטים כעל צו השעה. פרופ' בובר הביא לידיעת המשתתפים את ההח־לטות, שנתנסחו כמה שעות קודם לכן בפגישה משותפת של מורי החוג למדעי החברה והמשפטיים. מר גנוסר, שאמנם לא שלל את עצם הצורך בפקולטה למשפטים, פקפק במידת הדחיפות בכינונה. לדעתו, שומה על האוניברסיטה לנהוג זהירות בקבלת התחייבויות נוספות על אלו, שכבר קיבלה עליה בקשר לפתיחת הפקולטה לרפואה. הדיונים בהתייעצות נסתיימו בהחלטה לבקש מהשלטונות האקדמיים למנות ועדה, שתבדוק את כל הבעיות הכרוכות בהכללת לימודי משפט סדירים בתוכנית־הלימודים של האוניברסיטה ותעבד הצעה מפורטת.

בישיבת הוועדה המתמדת ב־4 בפברואר 1948 מסר הרקטור, פרופ' פקטה, פרטים על ההתייעצות בעניין הקמתה של "מחלקה (ובעתיד פקולטה) למשפטים", ובאותה ישיבה נתמנתה ועדה, שחבריה היו, זמורה, פיינברג, פריימן וטור־סיני (או טורשינר), כדיקן הפקולטה למדעי הרוח. לפי כתב־המינוי נדרשו חברי הוועדה לעבד "הצעות בדבר הקמת מחלקה למשפטים באוניברסיטה העברית". מתוך זהירות נקטו אותה שעה בשם "מחלקה" ולא "פקולטה".

משנתכנסה הוועדה ב־16 בפברואר 1948 לישיבתה הראשונה הוטל על שלושת המשפטיים שבה לסקול — בתורת ועדת־משנה — את עיקרי התוכנית ולהציע הצעות מפורטות. כחמישה שבועות ישיבה ועדת־משנה זו על מדוכת התוכנית, ובסופו של דבר נתגבשו מתוך אחדות־דעים גמורה המסקנות הבאות, שלאחר מכן, בישיבת הוועדה בהרכבה המלא, הצטרף אליה גם פרופ' טור־סיני: (א) יש להקים באוניברסיטה העברית פקולטה למשפטים במשמעותה המקובלת, כלומר פקולטה שלמה על כל ענפי המשפט ומקצועותיו, ואין לצאת ידי חובה בהוראה למשתלמים, או בטיפוחם של לימודים נפרדים בשטחים מסויימים, או בחקירתם של ענפים בודדים; (ב) עם חיסולם של שיעורי המשפט הממשלתיים נוצר חלל ריק, שעל האוניברסיטה למלאותו, והצורך בכינונה של פקולטה למשפטים גובר והולך בעקבות הקמתה של מדינת ישראל. על־כן מצווה האוניברסיטה העברית לסקוד על חינוכם של עורכי־דין ושופטים וכן יודעי־דין ומשפט לשירותים אחרים במדינה, שירותים, שמבצעתם זקוקים להשכלה משפטית; (ג) מן הראוי הוא.

שההשכלה המשפטית, שהפקולטה עתידה להקנות לתלמידיה, תהיה עיונית-מדעית ומקצועית-מעשית כאחת, ויש לכוונה למיזוגם ההארמוני, ככל האפשר, של שני הכיוונים. המטרה היא לחנך משפטנים, שיהיו מומחים במקצועם ועם זה בעלי השכלה משפטית רחבה על רקע תרבותי כללי; (ד) תקופת-לימודים של פחות מארבע שנים אין בה כדי להקנות ללומד דעת יסודית בכל ענפי המשפט, ועל-כן יש להעמידה על ארבע שנים. רבות התחבטה הוועדה בקביעת תוכנית-הלימודים, שיש להציעה, והיא נערכה לאחר בדיקת דרכי הלימוד ושיטות ההוראה הנהוגות באוניברסיטות החשובות שביבשת אירופה, באנגליה ובארצות-הברית. לא היו חילוקי-דעות לגבי המדור, שיש לייחד בפקולטה להוראת המשפט העברי בהשתלשלותו ההיסטורית ומבחינתו הדוגמאטית. כן ברי היה, שלשם הרחבת אופקם של התלמידים יש להטיל עליהם את החובה להשתתף, לפי בחירתם, גם בלימודים מסויימים מתחום מדעי החברה ומדעי הרוח, כגון כלכלה מדינית, סוציולוגיה, פילוסופיה, פסיכולוגיה וכיו"ב. לעומת זה נתגבשה ההצעה לכלול את המשפט הרומי במערכת הלימודים רק לאחר דיונים ממושכים, וחברי ועדת-המשנה הגיעו לכלל מסקנה חיובית בעניין זה, שכן סבורים היו, כי המשפט הרומי עשוי אף בימינו אנו לשמש גורם חשוב בחינוכו ובעיצוב דמותו של המשפטן.

נגזר על כותב הטורים האלה, לצערנו, לערוך לבדו את הדין-וחשבון, הואיל וכמה שבועות לאחר סיום עבודתה של ועדת-המשנה נפל ד"ר פריימן, ובאמצע יוני עזב ד"ר זמורה את ירושלים הנצורה והוטס לתל-אביב, כדי לשמש, לפי הזמנת ממשלת ישראל, בכהונה הרמה של נשיא בית-המשפט העליון.

הדין-וחשבון של הוועדה הועמד על סדר-יומה של הוועדה המתמדת בישיבתה מ-20 ביולי 1948. "זהו רגע היסטורי בשבילנו", הכריז הרקטור פקטה, "לפתוח בבירור שאלה זו, בייחוד בשים-לב לתפקידי הפקולטה הזאת למען המדינה". באותה ישיבה מסר ג' פיינברג, בתוקף תפקידו כמרכז הפעולות למען הפקולטה, הסברים נוספים על עבודת ההכנה שתדרשנה להקמתה; על מספר המורים, שיהיה צורך בהם כדי לקיים את כל השיעורים והתרגילים, שנכללו בתוכנית-הלימודים; על כוחות-ההוראה העומדים לרשותו וכיו"ב. פרופ' אסף היה סבור, שאפשר יהיה להכריז על כינונה של הפקולטה רק לאחר שנה, ואילו ההוראה בה תיפתח כעבור שנתיים. לעומת זה תבעו פרופ' פקטה וד"ר סנטור "פעולה מאומצת", כדי לאפשר את פתיחת הפקולטה בתש"י (1949/50). לאחר שכמה מחברי הוועדה המתמדת העירו את הערותיהם לפרטי תוכנית-הלימודים נתקבלו פה אחד ההחלטות הבאות: (א) לקדם בברכה את ההצעה בעניין הקמת פקולטה למשפטים, כמפעל חשוב ודחוף ביותר; (ב) להקים את המחלקה בירושלים, והיא תהווה חלק בלתי-נפרד של האוניברסיטה; (ג) לגשת לבירור ההצעה תוך שיתוף עם הגורמים המעוניינים במדינת ישראל ועם באי-כוח הסתדרות עורכי-הדין; (ד) לבקש את הוועדה לעניין המחלקה למשפטים להמשיך בעבודתה בשני כיוונים: הראשון, לפתוח בבדיקת המועמדים הבאים בחשבון כמורי המחלקה העתידה לקום, הן בארץ והן בחוץ-לארץ; והשני, לקבוע, לאחר בירור נוסף, את תוכנית-הלימודים לשתי השנים הראשונות. כן הוחלט לצרף את פרופ' אסף לוועדה בעניין הפקולטה למשפטים.

כעבור שבוע הועלה העניין על סדר-יומו של הסיננט, ופה אחד הוחלט בו לקדם בברכה את ההצעה להקים פקולטה למשפטים באוניברסיטה העברית; לנקוט בכל הצע-דים הדרושים לביצועה ללא דיהוי; ולפתוח בהוראה, אם אפשר הדבר, כבר בשנת תש"י.

ימים ספורים לאחר מכן נידונה ההצעה על-ידי הנהלת האוניברסיטה, ב"התייעצות השבועית" שלה מ-5 באוגוסט 1948, בהשתתפותם של ד"ר סנטור, ש' גנוסר, ש' הורוביץ ו"ל, מ' פקטה, ש' אסף, מ' בובר ונ' פיינברג. מר הורוביץ הביע ספקות לגבי סיכויי הקמתה של פקולטה למשפטים, הן מהמת מעמדה הבלתי-ברור של ירושלים והן בשל המחסור במורים ובתלמידים. שאר חברי ההנהלה חלקו על דעה זו והוחלט לייפות את כוחה של הוועדה המטפלת בעניין הקמתה של הפקולטה למשפטים להמשיך בעבודתה ולנסח הצעות מפורטות ומפורטות לשם ביצוע מהיר ככל האפשר של רעיון הפקולטה למשפטים.

ב-7 בספטמבר 1948 סמך גם הוועד הפועל את ידיו על התוכנית, ובישיבתו כעבור שבועיים חזר בו מר הורוביץ מהסתייגותו, שכן לאור הנסיבות וההבטחות שניתנו לאוניברסיטה על-ידי הממשלה בא אף הוא לכלל מסקנה, שיש לכונן פקולטה למשפטים. עם זאת הוזהר מנקיטת צעדים פזיזים לפני שיתברר המצב כל צרכו. בהחלטה שנתקבלה חייב הוועד הפועל באופן עקרוני את הקמתה של פקולטה למשפטים וכן פנה בבקשה לשלטונות האקדמיים לעשות את כל ההכנות למינויים של המורים הדרושים לשנתיים הראשונות ולהמשיך במשאומתן עם הממשלה והגופים האחרים הנוגעים בדבר לשם החשת הקמתה של הפקולטה.

הוועדה המתמדת והוועד הפועל עמדו בהחלטותיהם על הצורך במגע מתמיד בין האוניברסיטה לבין הגורמים הממשלתיים בכל הגוגע להקמת הפקולטה. ואכן, היתה נודעת אותה שעה חשיבות ראשונה-במעלה לעמדה, שתנוקט הממשלה — ובראש וראשונה שר המשפטים — לגבי התוכנית לפתיחת פקולטה למשפטים בירושלים במסגרתה של האוניברסיטה העברית. יש לזכור, שהיו אלה ימי מבוכה, שכן עתידה המדיני של ירושלים היה לוט בערפל. ואופייני הדבר, שכמה אישים אף עוררו את השאלה, אם בכלל אפשר יהיה לקיים את האוניברסיטה בהיקפה המלא בירושלים, ואם לא יהיה הכרח להעביר חלקים ממנה לתחומיה של המדינה שתקום. כבר בישיבתו בפברואר 1948, קיים הוועד הפועל דיון נוקב בשאלה גורלית זו וקבע, שקיומה של האוניברסיטה ופיתוחה לאוניברסיטה שלמה בירושלים הם חיוניים מתוך שיקולים אקדמיים ומדיניים-לאומיים כאחת. כן הביע הוועד הפועל את התנגדותו הנמרצת להעברתם של מחלקות מסוימות של האוניברסיטה אל מחוץ לתחומי ירושלים והכריו, שאין השעה כשרה לדון על שאלות מיוחדות במינו, כגון הקמת פקולטה למשפטים בתל-אביב.

בפגישה, שנתקיימה ב-31 ביולי 1948 בין שר המשפטים ד"ר פ' רוזן לבין שלטונות האוניברסיטה, הביע השר את תמיכתו המלאה בתוכנית, חייב את כינונה של הפקולטה בירושלים והבטיח למנות קצין-קשר לטיפול בעניין זה. עמדה זו, שנבקטה על-ידי שלטונות המדינה, לא זו בלבד שהיזקה את ידי העוסקים בהכנות לפתיחת הפקולטה, אלא אף הניעה, כפי שראינו, את המהססים לשינוי גישתם. וכדאי להזכיר בהקשר-דברים זה, כי כאשר נידונה התוכנית בישיבת הוועד הפועל של האוניברסיטה הודיע בה ד"ר זמורה, לשמחת כל הנוכחים, שממשלת ישראל קבעה את מושבו של בית-המשפט העליון בירושלים, ובדרך זו יתחזק מעמדה של ירושלים כמרכז החיים המשפטיים בארץ. הוועדה, שנתמנתה על-ידי הסינט באוקטובר 1948 לשם טיפול בהכנות לפתיחת הפקולטה ושימשה גם כוועדה מקצועית לעניין מינויים של מורים, המשיכה בינתיים בעבודתה. עם חבריה נמנו אסף, בגטביטש, הורוביץ, זמורה, טורסיני ופיינברג,

ובאפריל 1949 צורף אליה טדסקי. בראש דאגתה של הוועדה עמדה, כמובן, שאלת הסדר ההוראה והקמתו של מנגנון הוראה ברמה נאותה. אותה שעה רווחה הסברה, שאפשר יהיה למצוא בתוך-לארץ מלומדים יהודים, שיהיו מוכנים להצטרף לחבר המורים של הפקולטה הצעירה ולתרום את תרומתם להקמתה ולביטוסה; וכבר לפני מינויה של אותה ועדה פנו המטפלים בעבודות-ההכנה לכמה מלומדים בארצות שונות. בשלב הראשון אף הוכתרו מאמצים אלה בהצלחה, שכן מספר אנשי-מדע בעלי עמדה באוניברסיטות חשובות הביעו את הסכמתם לעלות לישראל ולהשתתף בכינונה של הפקולטה. וגדולה היתה האכזבה, כשמטעמים שונים, שלא כאן המקום לעמוד עליהם, חזרו בהם מלומדים אלה מהסכמתם.

בדיוניה של הוועדה הוקדשה תשומת-לב רבה לשאלה, אם צריכה הפקולטה למשי- פטים להיות חטיבה נפרדת ועצמאית או שעליה להכיל במחלקה למדעי החברה, כלומר, להיות חלק של "פקולטה למשפטים ולמדעי החברה". הוועדה, שניסחה את ההצעה להקמת הפקולטה, נמנעה בדין-וחשבון שלה מלנקוט עמדה כלפי אותה שאלה. היא נתעוררה בישיבת הסינט מיום 2 באוגוסט 1948; ואף-על-פי שהסינט שמר לעצמו את הזכות לחזור ולדון בעניין, שכן ראה אותו כנתון לסמכותו, נתבקשה הפקולטה למדעי הרוח, שמדעי החברה היוו חלק ממנה, לחוות את דעתה על נושא זה. כעבור שבועיים הקדישה הוועדה למדעי החברה ישיבה מיוחדת לבירורה של השאלה בדבר היחס בין מדעי החברה למשפטים. השתתפו בה היושב-ראש בובר, אסף, בונה, בקי, פרופ' יוליוס גוטמן ו"ל, טרטקובר, פיינברג, סנטור ופרופ' משה שוובה ו"ל. פרופ' גוטמן הצביע על שלוש האפשרויות: ראשית, הקמת פקולטה נפרדת למשפטים והשאר מדעי החברה במסגרת הפקולטה למדעי הרוח; שנית, הקמת פקולטה משותפת למשפטים ולמדעי החברה; שלישית, הקמת שתי פקולטות חדשות. בקי, טרטקובר וסנטור חייבו את איחודם של מדעי המשפט עם מדעי החברה; ואילו אסף, בונה ופיינברג — ובמידה מסוייגת גם גוטמן — נטו להקמתה של פקולטה נפרדת למשפטים. שוובה היה סבור, שראשית כל יש להקים את הפקולטה למשפטים ובאותה שעה יש להוסיף ולבסס את המחלקה למדעי החברה והכלכלה, ולאור הניסיון אפשר יהיה להחליט בעתיד באיזו מידה רצוי למוג שתי יחידות אלו. בתום הדיונים הוחלט לבקש את מורי החוג למדעי החברה והכלכלה ואת חברי הוועדה לארגון הפקולטה למשפטים להמשיך בבירור היחס בין הלימודים בשני התחומים הנדונים. בסוף אוקטובר 1948 נתקיימה ישיבה, בהש- תפוחם של בובר ובונה, כנציגי המחלקה למדעי החברה, ושל חברי הוועדה להקמת הפקולטה למשפטים, ובאותה ישיבה הוחתמו הקווים ליחסי-הגומלין ולשיתוף הפעולה בין הפקולטה והמחלקה, מתוך ההנחה שהן תהיינה נפרדות. בדיונים על נושא האיחוד וההפרדה הוקדשה, בין השאר, תשומת-לב גם לכך, שלפיה ההחלטה, שנתקבלה בוועדה להקמת הפקולטה למשפטים, לא היתה הכוונה להחיל עליה — לפחות לפי שעה — את הריפורמה בשיטת הלימודים, שהונהגה באותו זמן בפקולטה למדעי הרוח, ולפיה נתאפשרו באוניברסיטה לימודים בשלב ראשון של שלוש שנים לשם קבלת תואר ב.א., ובשלב שני — על-ידי שתי שנים נוספות — לקבלת תואר מ.א. לעומת זה היו צריכים הלימודים בפקולטה למשפטים להימשך ארבע שנים, ועם סיומם יקבלו הגומרים את התואר "מוסמך למשפטים". ואגב, תוכנית-הלימודים, כפי שהוצעה לפקולטה למשפטים, לא עובדה לפי המתכונת המקובלת בפקולטה למדעי הרוח, שכן לא נתבססה על קיומם של חוגי-

לימודים, העומדים לבחירה בפני התלמידים, אלא נתנסחה כתוכנית-חובה על כל התלמידים.

בפני הוועדה עמדה לדיון גם השאלה, אם לא יהא זה מוצדק – מתוך השיקול של הסכון בכוונות-הוראה – לקבל, לפי שעה, תלמידים לא כל שנה אלא כל שנתיים. אולם דרך זו נדחתה; ובהתאם להצעת הוועדה, שניסחה את תוכנית-הלימודים, הוחלט לקיים את מחזור השיעורים בכל מקצועות הלימודים בכל שנה ושנה.

בינתיים חלה התקדמות ניכרת במהלך העניינים, באופן שבשלו התנאים להגשת תוכנית הפקולטה לאישורו הסופי של חברי-הנאמנים של האוניברסיטה העברית. ואכן בוועידתו בירושלים במאי 1949 לא השהה גוף זה את מתן אישורו, בתוספת החלטה מפורשת, שהלימודים בפקולטה יתחילו בשנה האקדמית תש"י.

עברו עוד כמה חודשים של עבודה קדחתנית. הורכב סופית חבר המורים לשנת הלימודים הראשונה, שבשלב זה כלל כמורים קבועים את ב' אקצין (שהוזמן מארצות-הברית), ג' טדסקי ונ' פיינברג. כן הורו בשנת-הלימודים הראשונה במקצועות המשפט נ' בנטביטש, צ"ע בקר, מ' זילברג ז"ל וז' ורהאפטיג, בעוד שההוראה במקצועות מדעי הרוח והחברה, שנכללו בתוכנית-הלימודים, ניתנה במסגרת הפקולטה למדעי הרוח ע"י ש"נ אייזנשטדט, ש"ה ברגמן, ד' פטינקין וח"י רות ז"ל. כבר לפני פתיחת שנת הלימודים החליטה הוועדה על שיתופו של א' לבונטין, שהיה אותה שעה בארצות-הברית, בעבודת הפקולטה, ועם שובו לישראל לאחר כמה שבועות נכנס מיד לתפקידו.

גם בשלב סופי זה של עבודת ההכנה קויימו קשרים עם משרד המשפטים, שהלכו ונתהדקו עם הקמתה של ועדה משותפת לשים חילופי דעות ואינפורמציה בכל הנוגע לפקולטה ולהקשרתם של עורכי-דין במדינת ישראל. בראשה של ועדה זו עמד נשיא בית-המשפט העליון, ומשרד המשפטים היה מיוצג בה על-ידי מר חיים כהן, ששימש בימים ההם כמנהלו הכללי של המשרד וכפרקליט המדינה וגילה עניין רב בקידום התוכנית להקמת הפקולטה.

כבר אותה שעה היה ידוע, שרב הוא מספר התלמידים המתדפקים על דלתות הפקולטה, ואף עולה על המשוער. עד ספטמבר 1949 נתקבלו 198 בקשות-הרשמה, מהן 112 מאת חיילים משוחררים, ובסוף אוקטובר עלה המספר עד 300. הואיל והוחלט, שלא לקבל תלמידים שלא-מן-המניין וכן בוגרים למטה מגיל 18, הועמד, בסופו של דבר, מספר התלמידים לשנת-הלימודים הראשונה על 200 בערך. בסוף יולי 1949 נוצר גם המגע הראשון עם הסטודנטים העתידיים של הפקולטה. קבוצת נרשמים ללימודים פנתה אל הוועדה המארגנת בשורת בקשות לגבי סידור הלימודים, והחשובה בהן היתה לקיים את כל השיעורים משעה 3 עד 7 בערב. הוועדה לא ראתה כל אפשרות להענות לכך ולאחר מכן אף דחתה את הבקשה לקיים את השיעורים משעה 1 עד 7 בערב.

עם התקרב תאריך פתיחתה של הפקולטה החליטה הוועדה המתמדת בסוף יולי 1949, שתוקם מועצה שלה, אולם לאור העובדה, שמספר חבריה של מועצת הפקולטה בשלב הראשון לקיומה היה מצומצם למדי, החליטה הוועדה המתמדת להציע לה לקיים גם להבא, בהסכמתו של הסינט, את הוועדה למשפטים, "בהרכבה ובסמכויותיה הנוכחיים, או בהרכב ובסמכויות, כפי שיחלט עליהם בעתיד". מאותו טעם היתה סבורה הוועדה המתמדת, שיהא זה מוצדק, כי הדיקן לשנתיים הראשונות יוצע על-ידי מועצת הפקולטה ומינויו יאושר על-ידי הסינט והוועד הפועל. שתי ההחלטות הנ"ל אושרו לאחר מכן

על-ידי הסינט. הוועדה למשפטים המשיכה איפוא, את קיומה פרק-זמן מסוים, ובחירת
כותב הטורים האלה על-ידי מועצת הפקולטה כדיקן נתאשרה על-ידי הסינט והוועד
הפועל.

וכך הגיעה האוניברסיטה, לאחר הכנות מאומצות במשך קרוב לשנתיים, לז' בכסלו
תש"י (28 בנובמבר 1949) — הוא היום, שבו נחנכה הפקולטה למשפטים. הטכס נערך
בבנייני ראטיסבון, ששימשו אכסניה לפקולטה עד סוף 1958. במעמד חגיגי זה נשאו
את דבריהם נשיא האוניברסיטה פרופ' ז' ברודצקי ז"ל, רקטור האוניברסיטה פרופ' ש'
אסף, נשיא בית-המשפט העליון ד"ר מ' זמורה, שר המשפטים ד"ר פ' רוזן, נשיא
הסתדרות עורכי-הדין בישראל ד"ר א' הופמן ז"ל ודיקן הפקולטה למשפטים פרופ' ג'
פיינברג. כל הנואמים הביעו את קורת-רוחם על כינונה של הפקולטה החדשה; עמדו
על התפקידים המוטלים עליה בשדה חינוכו של דור משפטנים צעיר ועל ייעודה כמרכז
של הוראה ומחקר במדעי המשפט; והצביעו על התרומה הנכבדה, שעתידיה הפקולטה
להרים לגיבושה ולביסוסה של מדינת ישראל כמדינת-חוק, המקבלת עליה את מרות
הדין ומכבדת את זכויות האדם וחירויות-היסוד.